

תפקיד חשוב נוסף יש לדמיון והוא, הארגון המעשי של הכוחות. החיים זורמים, בסופו של דבר, כפי הנקלט בדמיון. כל עושר החכמה הנקלטת באדם בלימודו ועמלו בתורה, וכל עומק רשמי המוסר ויראת-שמים הנחקקים בקרבנו, נכללים ונאצרים בציורי דמיונותיו והם המורים לו בכל רגע ורגע מה ראוי לעשות וממה ראוי להישמר. הדמיון מהווה מין מצפן מוסרי וערכי אשר בעזרתו הולכים החיים במהלכם הטבעי. הן לא בכל רגע ובכל עניין יכול האדם לחשוב ולעיין בספרים כיצד לנהוג, ולא בכל דבר יכול הוא לשאול שאלת הכנס. לא כך בנויים החיים. זורמים הם במהירות ותובעים תשובה והדרכה מיידית בעניינים רבים. לזה מסיע הדמיון. עמל התורה, רוב החכמה ורשמי העיונות המוסריים נקבעים בציורים טובים וישרים בכוח הדמיון. כל מה שחינך האדם את עצמו, כל מה שהתעלה בדוכה ובכוונתה של תורה, נאצר בקרבנו בכוח המדמה, והוא המורה לו בכל דבר ועניין מה נכון לחשוב, לדבר ולעשות. הוא המאפשר את הצעידיה הטבעית בדרך הטוב והרתיעה הטבעית מן הרע. על-כן חלק ניכר מעבודתנו הרחנית סביב הדמיון הוא — ליישר אותו, לטהר אותו, להתאים את ציוריו לחפץ ד', למגמת האמת והישר, כדי שיהא בכוחו להוציא אל הפועל את החיים בשלימותם.

אולם, על אף חשיבותו, הרכה למטה מכת המחשבה מקומו, וכך ראוי להיות. לעולם מוכרח להישמר היחס הנכון שבין הכוחות. אוי לו למי שמהפך את סדריו, ותחת שלטון השכל תופסים בו הדמיון או הרגש מקום בראש ומודרכים ומכוונים את חכמתו ורצונו. מצב זה אינו נורמלי ועלול להזיק מאוד. לא לחיים, בשונה מכל החי על פני האדמה, עומד באדם הראש, כח המחשבה, למעלה מכל איברי, כשולט וכמפקח על כולם. הוא הצריך לעבד את כל נתוני החושים, למינם ולהבחין בהם בין טוב לרע ובין אמת לשקר. אם יסלף האדם דרכו ויכניס לקרבנו את שלל ציורי החוש והדמיון בלא לברדם בבירור מוסרי הגון, עמוק ומדוייק — ימצא עצמו מתודנדו בדרך התחתים ללא מוצא ותיקון.

הקדמה שניה

כוחות נפש שונים יש בקומתו הרחנית של האדם, ומקובל לחלקם לארבעה עיקריים: שכל, רגש, רצון, דמיון.

השכל, התשוב והעיקרי בכוחות, מכונה בדברי הראשונים 'מלך הכוחות', מפני שהוא צריך להיות המכוון, השולט, המארגן והמסדר את כל כוחות הנפש העומדים תחת מרותו, והם: הרגש לסוגיו השונים; הרצון המקוון לבחירה טובה או להפכה; הכח היותי נמוך, הדמיון.

יש להרחיב מעט בהבנת כח הדמיון, נושא סוגייתנו.

ענינו המיוחד של הדמיון הוא בחיבור השכל עם הגוף, הרחניות עם החושים. החושים מקשרים את האדם עם העולם הרחב שמסביבו. הם המאפשרים לו קישור ממשי ועמוק, קישור חי ובריא עם המציאות הגשמית. לא קישור רחני, מופשט, אלא התחברות כלתי אמצעית של ראייה, שמיעה ומישוש וכדומה. אף השפעתם של החושים נגזית היא וחולפת. לרגע רואה האדם דבר מה, לרגע טועם או מריח, ומיד פג ממנו אותו קישור. משפגה השפעתו הרגעית של החוש, שמור וקלוט הוא בדמיון. מכוחו של הדמיון זוכרת הנפש את חוויות החושים.

כשם הרמב"ם מובא התוק המסכם בתמצית את היחס שבין הכוחות: "אין איש בשכל ואין מין — כלל — בחוש". אין החוש והדמיון, קולטים עניין כללי, כ"אם דברים פורטיים בלבד. חוש הטעם, לדוגמא, חש בטעמים של המוני פרטים איתם הוא נפגש, ורשמי חויותיו נשמרים אחרי כן בכח הדמיון. אמנם אין הם מכירים מושג כללי, מושג מופשט של מתיקות, מושג כולל המשותף לכל העצמים המתוקים. לעומת זאת, כוחו של השכל הפוך הוא — אין איש בשכל, אין בו תפיסה של פרט זה ופרט אחר, אלא תפיסה כללית של מושגים מופשטים. מכיר הוא את מושג המתקות אך אינו יכול לחוות חויה חושית של טעם מתוק בסוכר וכדומה. למפגש החי עם המציאות זקוק אפוא השכל לחושים ולדמיון האוהר אותם בקרבנו.